

Bodó Julianna

A magánszféra ünnepe a szocializmus korszakában

1. Kelet-Európa alig letűnt szocialista korszaka gazdag kutatási terepet kínál az antropológus számára. Különösen az utolsó öt-tíz év vizsgálata ígér figyelemreméltó eredményeket. Megfigyeléseink ugyanis azt mutatják, hogy ez az a korszak, amely alatt a mindennapi élet különböző mozzanatai egy jellegzetes életvilágépítési gyakorlat összetevőivé váltak. Ez a megfigyelés természetesen részletes elemzés általi bizonyításra szorul, itt csak annyit kívánok megjegyezni, hogy a jelzett gyakorlat egy olyan életvilágot igyekezett kiépíteni, amelyen belül elviselhetővé, megélhetővé válhatott a felülről érkező hatalmi nyomás. Ezt ily módon teljesen kiiktatni természetesen nem lehetett, a mindennapok világépítési gyakorlatának nem is ez volt a célja. Ez a praxis arra irányult, hogy a diktatúrában belül a mindennapi életben teremtsen egy alternatív világot, amely által megélhetővé válik maga a diktatúra. Nem kétséges, hogy mindez nagyon sok kényszerhelyzetet, kényszerpályát is eredményezett, de nem minősítésük a cél, hanem a folyamat, a gyakorlat megértése.

A fent jelzett korszak életvilágépítési gyakorlatában jelentős helyet foglaltak el az ünnepek. Megítélésem szerint az ünnep ilyen típusú megközelítése legalább két okból tűnik nagyon fontosnak:

a. A diktatúra utáni korszakban az ünnepek nagymértékben megszorodtak. A társadalom egyre újabb és újabb ünneplési alkalmakat keres. Ezekben többnyire olyan vélt vagy valós közösségi jegyek felmutatására és megerősítésére törekszik, amelyekre a letűnt korszakban vagy egyáltalán nem, vagy csak burkolt formában kerülhetett sor. Bár ezek az ünnepek gyökeresen szakítani igyekeznek a múlttal, kiépülésüket, működésüket tekintve mégis gyakran az elmúlt korszak ünnepeire emlékeztetnek. Ennek a folyamatnak, a mai ünnepek illetően alakulásának kérdésére csak a tegnapi ünneplési gyakorlatának a megértése által kaphatunk választ.

b. Sokak számára – főleg akik nem testközelben tapasztalták a diktatúrát – a közelmúlt korszaka érthetetlen. Akik csak híradásokból s esetleges beszámolókból érte-

* Megjelent az Antropológiai Műhely 1994. 1. számában.

sültek erről a világról, azok számára láthatatlan maradt a benne lévő másik, alternatív világ, amelynek építése lehetővé tette a létezést, az egyszerre kint és bentlevést. Ezt a sajátos helyzetet sűrítve tartalmazza az ünnep, erőteljes közösségi és demonstratív jellegénél fogva.

2. Saját kutatásaim a jelen és a közelmúlt ünneplési gyakorlatára vonatkoznak. Általában foglalkozom Románia szocialista korszakának ünnepeivel – a hivatalos és a privát szféra ünnepeivel egyaránt –, s ezen belül különösen egy szűkebb régió ünneplési gyakorlatával. Ez a régió egy kisváros, Csíkszereda és annak vonzásköre, a környező falvak. A városka egyik specifikuma, hogy nagyrészt (85%-ban) magyar nemzeti-ségűek lakják. (A környező falvak lakossága pedig teljes egészében magyar.) Témám szempontjából ezt azért szükséges megjegyezni, mert a szocializmus korszakában az ünnep volt az élet egyik olyan területe, ahol a saját nemzeti identitást megpróbálták közösségileg érvényre juttatni.

A régió másik sajátossága az utóbbi húsz évben lezajlott erőteljes urbanizálódási folyamat. A tipikusan szocialista módon végbement erőltetett urbanizáció és iparosítás a város lakosságát 15 ezerről 50 ezerre duzzasztotta. A beköltözöttek nagy része a környező falvakból származik, ma elsőgenerációs városlakó. Ez a réteg intenzív kapcsolatot tart fenn a faluval, ami meghatározza életmódját. A kétféle tartozás – faluhoz és városhoz – kettős identitást hoz létre, s ennek termelése és felmutatása sűrített formában jelentkezik az ünnepekben. Ez az a kontextus, amely sajátos társadalmi hátteret nyújt az itt zajló ünneplési gyakorlatnak.

3. Röviden a felhasznált módszerről. Az antropológiai szakirodalomban sok rítus- és ünnepelemzést találunk (vö: V. Turner munkái, a szimbolikus antropológia irányzatához sorolható kutatók elemzései, amelyek elsősorban a rítusok funkciójára, valamint szerkezeti modelljeinek természetére irányulnak). Megközelítem annyiban tér el az említett szakmunkáktól, hogy – az interpretatív antropológia szemléletmódját hasznosítva – elsősorban az ünnep, mint életvilág kiépülési folyamatát próbálja nyomon követni. Elemzésem szempontjait és eszköztárát a saját kultúrára irányuló antropológiai megközelítés adja. A résztvevő megfigyelés és a többsikű adatgyűjtés során az ünnepet úgy vizsgálom mint praxist, amelyben az ünnepi esemény mint életvilágépítési gyakorlat kerül az elemzés fókuszába.

4. Az itt következő elemzés a fent röviden jellemzett kisvárosban gyakran lezajló ünnepről, a lakodalomról szól. Szűkebben: ennek az ünnepnek **térépítési, térhasználati gyakorlatáról**. Az ünnep általában sokkal inkább a nyilvánosság terében zajlik, mint a hétköznapi tevékenységek. Az ünneplő közösség számtalan lehetőséget, módozatot ismer, hogy környezetét ünnepivé változtassa. Nem szűkölködik kimondottan

ünnepi kellékekben sem, de a környezeti elemek átrendezése, főleg pedig az ünnepi viselkedés a tér beélésének sajátosan ünnepi jelleget tud adni. Az ünnep olyan tereket is képes uralma alá vonni, amelyek a hétköznapiakban profán tevékenységek színterei, helyszínei voltak. Ez sajátos térépítési, térhasználati gyakorlatot követel meg. Megfigyeléseim elsősorban olyan alkalmakra irányulnak, amelyek résztvevői jobbára elsőgenerációs városlakók, akiket a kettős kötődés, kettős identitás jellemez, valamint környékbeli falusiak. Fontos megjegyezni, hogy ebben a régióban a házasságkötést ünneplő lakodalom ma is nyilvános átmeneti rítus. A privát szféra ünnepe, de maga az ünneplés nagyon ritkán korlátozódik erre a szférára. Mind a résztvevőket, mind a beélt teret tekintve, ritkán zajlik szűk családi körben. Mint nyilvános átmeneti rítus, fokozottan közösségi jellegű: habár a házasságkötést magát nem a közös ünnepi alkalom eszközli ki, megmarad erős közösségi nyugtázó jellege. Így a résztvevők száma több százra is felduzzad, felöleli a tág rokoni, baráti, szomszédsági, munkatársi kört. Az ünnepi tér a rítus különböző mozzanatainak és a résztvevők nagy számának megfelelően szintén szélesre tágul.

Mielőtt rátérnék a városban zajló lakodalom térhasználatának elemzésére, fontosnak tartom röviden bemutatni azt a térbeélési stratégiát, amely a lakodalom hagyományos környezetében, falun működik. Erre azért van szükség, mert a falusi környezetben kiépült szokások tevődnek át a város szociális és fizikai terébe. Csak ehhez a hagyományos ünnepi térépítési gyakorlathoz hasonlítva válik értelmezhetővé az a másik ünnepi térépítő gyakorlat, amely az urbanizálódott kisváros közegében zajlik.

Egy falun lebonyolított lakodalom jól begyakorolt szabályok, szigorú közösségi normák szerint zajlik le. A térhasználatnak is megvannak a maga előírásai, amelyeket jobbára ma is betartanak. A lényeg az, hogy az ünnepség minden egyes mozzanatával együtt zökkenőmentesen illeszkedjék bele a rendelkezésre álló térbe. Illetve minden egyes mozzanat az adott térre szabott. Nem célom a lakodalom teljes szokásrendjének, menetének a leírása. Csupán azokat a mozzanatokot követem nyomon, amelyekben az ünnepi térépítés stratégiái a legszembetűnőbben megmutatkoznak.

Általános szokás szerint a vőlegény és kísérei a menyasszonyt elkérik, annak családjától. A kikérés a lányos ház bejáratánál, az udvaron történik, ahol bőven van hely arra, hogy az egész ünneplő tömeg, a meghívottak serege elférjen. A kikérés ceremóniája előtt az udvaron gyülekeznek a meghívottak. A teret berendezték fogadásukra: padok, asztalok várják őket, a segítőkész szomszédok pedig kínálgatják az előkészített italt és süteményt. Ezek a kimondottan ünnepi kellékek, amelyek hétköznapiakon nem itt foglalnak helyet, valamint az ott lévő meghívottak alkalomhoz illő öltözte, viselkedése ünnepivé avatja a teret. Az ünnepi tér azonban nem korlátozódik a viszony-

lag zárt udvarra, hanem tovább tágítható. A kikérés ceremóniáját nemcsak a meghívottak követik, hanem a bábéskodók is, akik nem meghívottak ugyan, de ismerik az ünnep résztvevőit, s a ceremónia szabályait. Számukra a kerítés mellett jut hely, ahol az ünnep részesévé válhat bárki. A lakodalmas menet kivonul az utcára, ezzel maga az utca is ünnepi térré válik. Az utca, ahol az ünneplő sereg végigvonul, teljes egészében ünnepi térré képes átalakulni. Egyrészt azért, mert előzőleg fölkészült erre: megseper-ték, a falubeliek csoportjai már régen várják a menetet, hogy keresztbe kössék előttük az utat (az út keresztbe kötése rövid időtartamú rituális játék). Az út elkötése az ünnepi szokásoknak megfelelően rendezi az utca terét, s ezeknek a rendezési szabályoknak mindenki aláveti magát, aki arra jár. Másrészt ünnepi térré válik az egész utca abból az okból is, hogy akik arra járnak, akik az ablakokon, kapukon kinéznek, az ünnep bizonyos fokú résztvevőinek tekintik magukat. Az ünnep részesévé válnak azért, hogy ismerik a főszereplőket, s a résztvevők nagy részét. Az ünnepi térbe való belépés mindenkét az ünnep részesévé tesz, aki a település tagjaként az ünnepi normák ismeretében végzi a belépést. A belépéssel, a figyeléssel ugyanis mintegy szentesítik, elfogadják azt, amit az ünnepi alkalom szimbolikusan kieszközöl, jelen esetben a házasságkötés által történő státuszváltást.

Falun nagyobb a személyes, családi tér, mint városban (ház, udvar). Itt jól elfér az ünneplő tömeg, nem ütközik a tér ellenállásába, hisz tetszés szerint könnyedén tágítható. A nyilvános tér (utca) olyan, mintha csak a személyes tér meghosszabbítása lenne. A személyes és a nyilvános tér (udvar és utca) közti határvonal az ünnep alkalmával fokozottabban áteresztőképes, mint hétköznapokon. Így a személyes ünnep könnyebben kiterjeszthető a nyilvános térre, s a nyilvános tér a maga egészében könnyebben ünnepivé változtatható.

Hogyan zajlik le a lakodalom ünnepi térépítési gyakorlata a kisvárosban? A részletesebb elemzés előtt szükséges előrebocsátani két megjegyzést. Először: a sajátos urbanizációs folyamatot átélt kisváros térbelileg megnövekedett, számbelileg felduzzadt. A megnövekedett fizikai és szociális tér viszont nem tölt be minden emberi funkciót. Ezt a hiányosságot az ünnepi térépítési gyakorlat nem mindig veszi tudomásul, vagy igyekszik azt a maga módján felszámolni. A másik megjegyzés: a lakosság nagy részét kitevő elsőgenerációs város lakó réteg identitástudatának fontos összetevője a hagyományokhoz való ragaszkodás. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy a város alapvetően más beosztású terében az ünnepet – esetünkben a lakodalmat – az otthoni, falusi szabályok szerint próbálja megszervezni. Ez az igyekezet vonatkozik az ünnepi térhasználatra is.

Az elemzés menetében igyekszem ugyanazt a vonalvezetést követni, amelyet a falusi lakodalom esetében alkalmaztam. Itt sem térek ki az esemény minden vonatkozására, csak azokra, amelyekben szembetűnően mutatkozik meg az ünnepi térépítés gyakorlata. Ezt a gyakorlatot az előbb már említett két tényező határozza meg: a város sajátos fizikai és szociális tere, valamint a faluról származó ünnepi térépítési szokásokhoz való ragaszkodás. Az adott fizikai tér több, egymáshoz strukturálisan alig kapcsolódó részből áll. Egyfelől vannak a tomb háznegyedek, ahol a lakosság nagy része lakik, másfelől vannak a nyilvános helyek, terek a maguk adminisztratív, kulturális stb. funkciójukkal. (Természetesen ez a felosztás leegyszerűsítő, de az egykori kisvárosra rátelepedő szocialista urbanizáció kíméletlen bontási, és nem kevésbé kíméletlen újjáépítési hullámai ezt a leegyszerűsítést, és a funkciók közti éles határmegvonást célozták. Zsúfolt, kényelmetlen lakónegyedek egyfelől, reprezentatív, megalomániás és sivár adminisztrációs központok és nyilvános terek másfelől. A régi városból alig maradt meg valami.)

A tulajdonképpeni lakodalmi ünnepség itt is a menyasszony kikérésével indul. A tömbházlakásnak viszont nincsen udvara, a személyes családi tér a lakás ajtaján belül kezdődik. A szűk előszobába a legközelebbi rokonok kis csoportja sem fér be. Akik bent vannak, azok is minduntalan egymás lábára lépnek, vagy kénytelenek a szoba- és konyhaajtóból figyelni az eseményeket. A résztvevők nagy része ezalatt kint várakozik a ház előtti semleges téren, több emeletnyi és helységi távolságra a ceremónia színhelyétől. Az eseményeket követni innen lehetetlen, esetleg csak találgatni lehet, hogy bent most éppen mi folyik. A belső tér a kint levők számára nem ismerős, mentálisan nem tudják tagolni azt, ezért az események menetét még gondolatilag sem tudják követni. Így a résztvevők tulajdonképpen elszakadnak az ünnepi esemény eme mozzanatától. Ennek következtében a ház előtti tér ünnepivé tétele lehetetlenné válik. Az ünneplőbe öltözött sokaság pusztja jelenlétével nem tudja azzá tenni. És nem csak az említett ok miatt. Azért sem válik ünnepivé a tér, mert egyébként sem készült fel rá. Megmaradt hétköznapi, profán események színhelyének. Az itt ácsorgók esetleg csak kíváncsiak, mert nem tudják, hogy mire vár az ünneplőbe öltözött tömeg. Egyébként mindenki jön-megy, végzi a dolgát; szőnyeget porol, autót mos, viszi a szemetesvödört. A lakásban a fizikai tér korlátozza az ünnep kibontakozását, kint pedig a fizikai tér nem hagyja magát meghódítani az átjárhatatlanság és a szociális tér ellenállása miatt. A személyes tér (lakás) és a nyilvános, a ház előtti tér között olyan választóvonal húzódik, amely az ünnepi alkalommal még merevebbé válik, mint a hétköznapiakban. Bent a lakásban az ünnep valósággal vergődik a szűk falak között, s igyekszik kijutni a szabadba. A külső, nyilvános térrel összeköti a lépcsőház. A lépcsőház viszont ugyan-

olyan profán tér maradt, mint a hétköznapiakban. Nem készült fel az ünnepi alkalomra. Nem tisztább, mint máskor, s csak most tűnik fel, hogy mennyire szűk, alig lehet lekanyarodni a kijáratig. Ha valaki – nem ünnepi résztvevő – éppen arra jár, kénytelen félrehúzódni, hisz joggal érzi az ünneplő tömeg és a profán tér ellentmondásában a saját helyzetének tisztázatlanságát. A helyzet nem sokat változik a külső térbe érkezve sem. A kijövőket a már vázolt kép fogadja: a profán tér, amely még szembeszökőbben ellentétévé válik az ünnepi hangulatnak, mint a lakás belső tere. A résztvevők azonnal megérik a merev választóvonalat, a tér ellenállását, és öntudatlanul is arra törekednek, hogy legyőzzék azt. Különböző – többnyire hagyományos – térbeelési stratégiákat kezdenek működtetni a tér ünnepvé változtatása érdekében. Az ünneplő társaság igyekszik ünnepélyes menetbe rendeződni, úgy, ahogy falun szokás. Megpróbálják szélesebben átfogni az utat, mint a közönséges járókelők, a menetben a főszereplők a rituálé szabályai szerint helyezkednek el. A menet lassabban halad, mint a körülöttük jövő-menő emberek. A mozdulatok kimértek, mintha hosszabb ideig kívánnának beletartozni a térbe, és nagyobb darabot akarnának kihasítani belőle. Minden gesztus annak tudatában működik, hogy sokan látják, és talán értő szemmel meg is figyelik. A tér – az utca – elfoglalási kísérlete azonban nem jár sikerrel. Az ott járók, az ablakokból kitekintők nem válhatnak az ünnep részeseivé, hogy a térben való megjelenésükkel, belépésükkel ünnepvé tegyék azt. Többnyire nem is ismerik azokat, akiket a lakodalmi menetben látnak, megítélni sem tudják, hogy jól teszik-e, amit tesznek, az ünnepi előírások szerint viselkednek-e. Közömbösen, esetleg csak kíváncsian tekintenek rájuk. Az ünnepi térépítés hagyományos mechanizmusa ebben a közegben nem működőképes.

A menet tovább halad, és óhatatlanul érinti a város más funkciójú helyszíneit. Csíkszereda esetében különösen figyelemreméltó az a térbeelési stratégia, amely az ún. főtérrre vonatkozik. A tér a kelet-európai szocialista urbanizáció díszpéldánya lehetne. A város méreteihez – és minden emberi mértékhez – képest túlságosan nagy és teljesen üres. Nem is titkolt szándékkal azért tervezték ilyenre, hogy minél nagyobb tömeget befogadjon, amikor a diktátor idelátogat és beszédet intéz a „néphez”. Egyik oldalról a nagy monstrum közigazgatási palota határolja (erkéllyel a szónok számára), másik oldalról az új kultúrház. A teret a városlakók részéről erőteljes eltávolítási tendencia és ellenszenv övezte a fent jelzett okok miatt. Kikerülni viszont mégsem lehetett. Ezt a teret gyakran a lakodalmi menet sem kerülheti ki, kénytelen áthaladni rajta. Megfigyeléseim során azt tapasztaltam, hogy a menet, mire ideér, lemond ünnepi térépítési kísérletéről. Mielőtt viszont elérné ezt a teret, még stratégiát változtatnak: erőltetett vidámsággal, hangoskodással, zene- és énekszóval kívánják felhívni a figyelmet magukra. Eképp kísérleteznek a tér befogására: kihívó mozdulatokkal, felhívó

erős hangokkal. Az ünnep így valóban nyer néhány lépésnyi teret, erőszakosan kiszorítja azt a maga számára a profán térből. De ez a győzelem csak pillanatnyi. A profán tér ugyanis nem szűnik meg létezni, nem tűnik el, és nem is olvad be az ünnepi térbe. A falusi ünnepi térépítési gyakorlat azt mutatja, hogy a résztvevők ünnepi viselkedése és a bekapcsolódók, megfigyelők tevékenysége összekapcsolódik, szervesen kiegészíti egymást. Ennek megfelelően a különböző helyszínek is erőszaktétel nélkül kapcsolódnak össze ünnepi térré. A városban a szelíd erőszak ünnepi térnyerése csak viszonylagos. Erezve a környezet ellenállását, az ünnepi viselkedés kiszorítani igyekszik a profán teret. Hamar be kell látnia viszont, hogy erre nincsen mód. Az igyekezet, amely egyre nagyobb darabot akar kisajátítani a térből, épp ellenkező hatást vált ki: a határvonalat húzza meg az ünnepi és a profán tér között.

Az erőltetett ünnepi viselkedés ugyanis méginkább hangsúlyozza, hogy mi tartozik az ünnephez és mi nem. A bent levés és a kint levés, az odatartozás és a nem odatartozás ellentéte még nyilvánvalóbbá válik. Ennek hatására az ünnepi tér visszalép, összeszűkül, az ünneplők serege a térfoglalás profanizálódó, a széteséssel fenyegető kockázata helyett a szűkebb, de biztonságosabb összehúzódot választja. Talán nem véletlen, hogy ez a mozzanat a Főtérhez való közeledés pillanataiban szokott bekövetkezni. A tér tágas, többnyire üres. A menet viszont nem terjeszkedik szét a térben, hanem az ide vezető járda vonalát követve a lehető legkeskenyebbre húzódik össze. Szinte a kőpárkányhoz lapulva halad. Ilyenkor a beszélgetés is elhalkul, a csend szinte nyomasztóvá válik. A tér fizikai adottságai lehetővé tennék a helyfoglalást, de ennek megkísérlésére már nem éreznek a résztvevők kedvet. Itt két tényező tevődik egymásra: az előbbi ünnepi térépítési kísérletek kudarca, valamint az a nyomasztó és ellenséges érzés, amelyet a jelzett főtér vált ki az emberekből. Ez az érzés a hétköznapiakon is jellemző, de sokkal nyilvánvalóbb és erősebb egy ilyen ünnepi alkalommal. (Megjegyzendő, hogy a '89-es fordulat óta némiképp más a helyzet). Természetesen a menet tovább halad, de az ünnep nem így ér véget. Újabb mozzanatok következnek, és ezeknek megfelelő újabb térépítési stratégiák is bevetődnek.

A megfigyelt ünnepi térépítési gyakorlat azt mutatja, hogy a városi tér egyszerre kisebb is és nagyobb is, mint a falusi tér. A személyes tér szűkebb, akadályozza az ünnep hagyományos szabályok szerinti kibontakozását. A nyilvános tér tágabb, olyanmire, hogy ünnepivé tétele lehetetlen. A két tértípus között – személyes és nyilvános – minimális az átjárhatóság.

5. A fenti elemzésben azt kíséreltem meg bemutatni, hogy egy falusi környezetben kialakult, hagyományos minták szerint szerveződő ünnep a város terébe átkerülve milyen térépítési stratégiákat alakít ki. A kettős identitással jellemzett elsőgenerációs

városlakó ragaszkodik a város közegében is az ünnep hagyományos lebonyolításához. Ezen kísérlet egyik mozzanata a térépítési gyakorlat. A sikeresnek nem mindig nevezhető kísérletek, amelyek a város terének ünnepvé tételére irányulnak, gyakran kényszerpályára terelik az ünnepet. Arra kényszerítik, hogy fokozza, erősítse az olyan összetevőket, amelyek leplezik a sikertelenségeket. A tér ünnepvé tételének nehézségei rávetülnek az ünnep más összetevőire, és kompenzációs eljárásokat és viselkedésformákat alakítanak ki. Ilyen eljárás az ünnepi dimenziók növelése, a demonstrativitás térnyerése, a látványos elemek megszorodása. Megjegyzendő, hogy ez nem csupán a térépítés nehézségeiből adódik, hanem például a kapcsolatvilág zavaraiából, a szimbólumhasználat ellentmondásos jellegéből is.

6. Az elemzett ünnepesemény színhelyén (a jelzett kelet-európai régióban) a szocializmus utolsó öt-tíz évében egyre inkább elvált egymástól a mindennapi élet és a hivatalos ideológia által termelt valóság. Az „ők” és a „mi” világának kettéválasztódása lett a korszak egyik legjellemzőbb vonása. Az erre a korszakra és régióra irányuló, az utóbbi egy-két évben megerősödő antropológiai érdeklődés nem hagyhatja figyelmen kívül ezt a vonást. Az érdeklődést jelzi például, hogy az ASA (Association of Social Anthropologists) 1991-es évi tanácskozásának témája a szocializmus volt („Socialism, Ideals, Ideologies and Practice”). Steven Sampson pedig a konferenciáról írt beszámolójában kérdésfelvetések formájában villant fel néhány olyan területet, ahol a mindennapi élet és a hivatalos ideológia világának kettészakadása megmutatkozik. Ami pedig az antropológiában itt-ott jelentkező válsághangulatot illeti, vannak, akik épp ettől az új kutatási területtől remélik az antropológia megújulását, mondván, hogy egy társadalmi struktúra működése épp összeomlása után érthető meg. Hogy ez valóban így fog-e történni, azt még korai lenne megjósolni. Tény az, hogy a volt szocializmus világa mind a bennszülött, mind az idegen antropológus számára bőségesen szolgáltat témákat.

A két valóságkép – a mindennapi élet és a hivatalos ideológia által termelt valóság – működésében különös szerepet kap az ünnep mint valóságépítési praxis. A különböző típusú ünnepek ugyanis magukban foglalják az eltávolítási, érintkezési vagy épp a két világ közti átjárhatóság technikáit. Mindez természetesen fellelhető a hétköznapi különböző eseményeiben is, de erre nézve az ünnep sajátos technikákat dolgozott ki és működtetett. A fenti elemzés például azokat a térépítési kísérleteket igyekezett bemutatni, amelyek egy más, idegen közegben a hagyományoknak megfelelően próbáltak kibontakozni. Ez a próbálkozás nemcsak azt jelzi, hogy az emberek vakon ragaszkodnak a hagyományokhoz. Jelzi az ellenséges világgal szembeni visszautasítást is. Az ellenszenves, negatív jelentéssel telített tértől való elhatárolódás a másik, az „ők” világtól való elhatárolódást is demonstrálja.

Bibliográfia

Bahtyin, M. M. 1982

Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája. Európa. Budapest.

Eliade, M. 1987

A szent és a profán. Európa. Budapest.

Garnizov, V. 1992

Identitás és temetési szokások a totalitarianizmus korában. Átmenetek 1/2, 38–43.

Genep, A. van 1960

The Rites of Passage. Chicago. University of Chicago Press.

Hernádi, M. 1980

Ünnep és közösség. Kultúra és közösség 2.

Hobsbawm, E. – Ranger, T. (eds) 1983

The Invention of Tradition. Cambridge University Press. Cambridge.

Hoppál, M. – Niedermüller, P. (szerk) 1983

Jelképek – Kommunikáció – Társadalmi gyakorlat. Válogatott tanulmányok a szimbolikus antropológia köréből. Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Budapest.

Leach, E. 1979

Two Essays Concerning the Symbolic Representations of Time. Lessa, W. A. and E. Z. Vogt (eds). Reader in Comparative Religion. New York.

Niederer, A. 1990

Comportement ritualisés au quotidien. Ethnologia Europaea XX, 151–160.

Rihtman–Augustin, D. 1990

The Metamorphosis of Festivals in a Socialist Country. Ethnologia Europaea XX, 97–106.

Roth, K. – Roth, J. 1990

The System of Socialist Holiday and Rituals in Bulgaria. *Ethnologia Europaea* XX, 107–120.

Sampson, S. 1991

Is There an Anthropology of Socialism? *Anthropology Today* Vol.7, No. 5. Oct. 16–19.

Turner, V. 1975

Symbolic Studies. Annual Review of Anthropology 4. 145–156.

ELEMZÉSEK

Lokális terek

Az alábbi összeállítás a Sapientia – EMTE Csíkszeredai Karán működő, a Társadalomtudományi Tanszék szociológia és kommunikáció szakán végzett diákok diplomamunkáiból tartalmaz részleteket. A tanszék diákjainak körében az elmúlt évtizedekben olyan szakdolgozatok elkészítését ösztönöztük, amelyek önálló kutatómunkán alapulnak, ugyanakkor egy releváns és napjainkra jellemző társadalmi jelenséget céloznak meg. Saját kutatásról lévén szó, a dolgozatok témaválasztása értelemszerűen az ismert – térségi és/vagy lokális – társadalom kontextusában megfigyelhető jelenségekre irányult. Az egyes témák feldolgozása során ugyanakkor az is fontos tényezőként tételeződött, hogy az értelmezés az adott társadalmi környezet szociokulturális kontextusában nyerje el szakmai relevanciáját, hogy a vizsgálat céljaul kiválasztott jelenség ne csak leíró módon, hanem komplex elemző munka által tárjon fel egy, a térségre, a vizsgált településre jellemző jelenséget.

A fent jelzett koncepció által sokféle tematizáció került a végzős hallgatók szakmai érdeklődésének homlokterébe. Ebben a folyamatban a szimbolikus térfoglalás, a szimbolikus térhasználat, az ünnepek, a társadalom nyilvános vagy kvázi nyilvános terében zajló ritualizált, ceremonikus események kiemelt érdeklődésre tartottak/tartanak számot. Így született meg számos olyan dolgozat, amely egy ismerős terep szimbolikus jelentéssel bíró helyét, az ott elhelyezett jelképes jelentésű tárgyakat (emlékművek, szobrok, emléktáblák...), és a körük szervezett ünneplési, megemlékezési eseményeket tette vizsgálat tárgyává. Az ünnepi események témakörébe a helyi közösségek hagyományos, napjaink megváltozott körülményei körében újjáéledő, megváltozó eseményei is elemzése kerültek. Kiemelt szerepet kapott a szimbolikus térhasználat gyakorlatában jelentkező identitásépítési praxis vizsgálata is: így vált az elemzett témák részévé a nemzeti identitás, a helyi és a térségi identitásépítés elemzése. Az identitás nyilvános térben történő építése az ünnepi események velejárója, ugyanakkor a kelet-európai rendszerváltás utáni korszak társadalomtörténetének sajátos jelensége. Erre az aspektusra jelen kötet tanulmányai részletesen reflektálnak, a diákok munkáiban is fellelhető ez a mozzanat, különös jelentőséggel azokban a dolgozatokban, amelyekben az elemzett jelenség kifejezetten a lokális identitás erősítése céljából alakult ki.

A dolgozatokban, azok tematizációiban ilyenformán – a nyilvános tér szimbolikus használatának témakörén belül – sokféle kategorizáció lehetséges. Az egyik a kiterjesztettség szempontja alapján nyújt tipizálási lehetőséget: a nemzeti közösség életében kiemelt események helyi megünneplése (március 15.), illetve a lokalitás ünnepei (helyi eseményekhez, személyiségekhez kapcsolódó ceremonikus alkalmak), vagy a régió (Székelyföld) ünnepi eseményei. Ezek a típusok egyszerre hordozhatják a nemzet, illetve a lokális és/vagy regionális identitás építésének mozzanatait. Egy másik kategorizációs lehetőség az emlékhelyek szerint végezhető el: régi, illetve új szimbolikus helyek, amelyek emlékezhelyként történő működése az intenzív használat és a feledés két pólusa között többféle változatot mutat. A tipizálás egy másik szempontja a helyi közösségek olyan ünneplési alkalmaira vonatkozik, ahol a hagyományos formák és az újonnan megjelenő elemek nagyon különböző kombinációját mutatja ki az aprólékos elemzés (lakodalom, a karácsonyi és húsvéti ünnepekör). A vizsgálat fókusza irányulhat magára a locusra, a szimbolikus tárgy által megjelölt helyre, vagy az ott szerveződő esemény(ek)re, de legtöbb esetben a két megközelítési mód kapcsolódik egymáshoz.

Az elmúlt évek során több mint húsz diplomadolgozat készült a szimbolikus térhasználat – identitásépítés – ünneplési gyakorlat témakörében, de a rövidebb lélegzetű elemzések, szakmai bemutatókra készült előadások száma ennél jóval nagyobb. Ezek a munkák a székelyföldi régió különböző részein, az említett tematizációk, tipizálások valamelyikéhez kapcsolódva készültek. A vizsgálatokat a fiatal kutatók a kulturális antropológia szemléletét és módszereit alkalmazva végezték el. Ezeknek a munkáknak a során alakítottuk ki azokat az elemzési eljárásokat, amelyek által az egyes ünnepi események az ünnepi tér, az ünnepi idő, az eseményen résztvevő aktorok, illetve az ez alkalommal működtetett szimbólumok szegmenseinek részletes és mély vizsgálata által kerültek megvilágításra.

Az alább összeállításba hat dolgozat elemző fejezeteinek részletei kerültek bele. A válogatás során arra törekedtünk, hogy a témák többféle típust képviseljenek, a nemzeti és a lokális identitásépítés változatait egyaránt megmutassák. Célunk volt az is, hogy a vizsgált események az ünneplési alkalmak színességébe is bepillantást engedjenek, és ízelítőt nyújtsanak a székelyföldi régió szimbolikus, ünnepi eseményeinek igen széles témakörébe, a napjainkban leginkább releváns gyakorlatok dinamikus világába. Részleteket olvashatunk a nemzeti ünnepek helyi alkalmairól (március 15. Székelyudvarhelyen), az összmagyarság és a lokalitás ünnepeként egyaránt működtethető madéfalvi Siculicidium emlékműről és az ott rendezett emlékünnepekről, egy, a helyi identitást erősíteni vágyó, a település iparára alapozó emlékezhely kialakításának

mai törekvéséről, a húsvéti (madéfalvi húsvéti határkerülés) és a pünkösdi (a gyergyószárhegyiek zarándokútja a csíksomlyói búcsúra) ünnepkör helyi, illetve regionális kiterjedésű, újjáéledő, ugyanakkor új elemekkel bővülő ceremóniáiról, vagy egy olyan helyi ünneplési alkalomról (ünnepsorról), amely az egyén, a csoport és a lokalitás évről évre megszerveződő összekapcsolódási alkalmát eszközli ki az ünnep által (a lövétei kortárstalálkozók).

Bodó Julianna